

УДК 371.372.002

**РОЗВИТОК ЗАГАЛЬНОЇ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ:
НАСТУПНІСТЬ І СПАДКОЄМНІСТЬ**

Руденко О. Ф.

Метою статті є дослідження основних віх розвитку загальної музичної освіти, зокрема фактів спадкоємності й наступності у розвитку методичних аспектів музичного навчання та генези музично-педагогічного новаторства, що має вплив на сучасні тенденції розвитку загальної музичної освіти.

Обґрунтовано необхідність збагачення певними новими надбаннями вже існуючих методик, коли поступове введення "нового" відбувається на тлі кращого та доцільного "старого". З'ясовано, що наступність і спадкоємність повинні бути логічно пов'язаними на всіх рівнях педагогічного процесу в системі загальної естетичної освіти.

Ключові слова: загальна музична освіта, розвиток, спадкоємність, наступність, музичне навчання, музично-педагогічне новаторство, хоровий спів, музична культура.

Целью статьи является исследование основных вех в развитии общего музыкального образования, в частности фактов наследия и последовательного перехода в развитии методических аспектов музыкального обучения и генезиса музыкально-педагогического новаторства, которое имеет влияние на современные тенденции развития общего музыкального обучения.

Обоснована необходимость обогащения некоторыми новыми достижениями уже существующих методик, когда постепенное введение "нового" происходит на фоне лучшего и целесообразного "старого".

Выяснено, что наследие и последовательный переход должны быть логически связанными на всех уровнях педагогического процесса в системе общего эстетического образования.

Ключевые слова: общее музыкальное образование, наследие, последовательный переход, музыкальное обучение, музыкально-педагогическое новаторство, хоровое пение, музыкальная культура.

The purpose of the article is consideration of continuity importance in school musical education. So there is a need of some new practices to already existing techniques. Thus, gradual introduction of new material happens against the background of the best and the expedient existing practices. Such preservation of the most valuable pedagogical achievements is especially important at transition from development of the same social standing to another, thanks to certain historical, political or other events and persons. From this point of view future and last heritage has to be logically connected at all levels of pedagogical system of the general aesthetic education. Today's changes in school musical education can be considered as the low-changed structure of a lesson, with addition of the updated repertoire material and as completely reorganized lesson form. Considering the concept "current trend" it is necessary not only to study its primary sources but also to follow interdisciplinary relation and efficiency in the combination of other educational cycles.

It is also necessary to go by primary sources of those, without any doubt, qualitative practices of teachers – musicians who were the founders of the musical and pedagogical concepts in the end of 19th – the beginning of the 20th century. It will help to see more clearly interrelation between the most various eras, and as a result to see the new concept of music education at school based on fine, though the traditions in many respects lost and unreasonably deleted. The statement about existence of a continuity development is an important aspect of the article in the musical and aesthetic education.

Key words: aesthetic training, education of children, interrelation of the past and future, reform, choral singing, children's creativity, structure of musical culture, experience, teaching music.

Постановка проблеми. Проблеми мистецького навчання і виховання дітей шкільного віку є предметом широкого педагогічного пошуку. У цій галузі створено велику кількість методичних розробок і рекомендацій, однак, як слушно зазначив Ю. Алієв, всі вони багато в чому пов'язані з попередньою історичною епохою [1]. Саме попередні епохи з їх монументальністю та багатогранністю несуть у собі велику кількість протиріч і, безумовно, впливають на сьогоденну культуру та освіту.

Водночас кожна епоха породжувала видатних педагогів-музикантів, які, спираючись на здобутки своїх попередників, примножували досвід музичного виховання дітей і розуміння того, що мистецтво повинно сприяти не лише власне музичній освіті особистості, а й вихованню її моральних та етичних цінностей. У цьому контексті важливим є ретроспективний аналіз ідей музичного навчання у різні історичні періоди, адже вивчення відпрацьованих сторіччями методів надає унікальну можливість розглянути сучасну методiku музичного виховання дітей під іншим кутом зору. Тобто як і за допомогою чого викладач з інформатора поступово перетворювався на організатора їхньої пізнавальної, навчальної та дослідницької діяльності [4, с. 67].

Мета статті – дослідити основні віхи розвитку загальної музичної освіти, зокрема факти спадкоємності й наступності у розвитку методичних аспектів музичного навчання та ґенезу музично-педагогічного новаторства, що має вплив на сучасні тенденції розвитку загальної музичної освіти.

Методи дослідження. Для досягнення зазначеної мети використано метод вивчення наукової літератури з досліджуваної проблеми та ретроспективний аналіз ідей музичного навчання у різні історичні періоди.

Аналіз актуальних досліджень. Методика навчання музики у добу Античності, Середні віки та у XVII сторіччі, коли з'явилися перші навчальні посібники з музичного мистецтва, є малодослідженою. До музично-педагогічної спадщини цих часів звертались І. Сахаров, Д. Разумовський, В. Металов, М. Бражніков, А. Грушевський, Л. Яворницький, В. Протопопов, Т. Ливанова, Н. Герасимова-Персидська та ін. Але, на жаль, напрацювання цих вчених стосуються лише окремих сторін музичної педагогіки або окремих фактів, що мали вплив на тогочасних музикантів та педагогів. Водночас питання цілісного розвитку музичної освіти, музичної педагогіки, навчання мистецтва хорового співу розглянуті недостатньо. Прикладом цьому може слугувати аналіз "Граматики мусікійської" М. Дилецького. Автори, що розглядають цей важливий посібник, зосереджуються на його музично-теоретичній частині, оминаючи увагою музично-педагогічні тенденції того часу та значення, яке вони мали у практичній роботі з дітьми.

Виклад основного матеріалу. Історичне коріння виховання дитини засобами музики сягає у стародавні часи. Антична доба оголосила музичну освіченість як важливий складник гармонійної особистості.

Як наука музичне виховання з'явилося у середньовіччі. "Повість врем'яних літ", створена літописцем Нестором, вказує на те, що у відкритих князем Володимиром християнських школах велика увага приділялася співу як невід'ємній частині Богослужіння. З часом дитячий спів стає важливою складовою церковного хору, а хлопчики – невід'ємною частиною хорового колективу. В основу їх підготовки покладалась триєдність читання, писання і співу, також використовувались методи хірономії та навчання на слух. Ці методи – під різними назвами – застосовувались з певними видозмінами до Нового часу й актуальні до сьогодні.

Викладання музики та співу на Київській Русі до XVII ст. було зосереджено у руках окремих співаків та вчителів. Незважаючи на гачковий запис нот, в учнів формувались уміння тримати звук на одній заданій висоті, знання щодо напрямку руху звуків у розспівах, важливості дикції, динаміки, характеру виконання та ін. Цього потребувала церковна музика, яка була незмінною протягом тривалого часу. Методичні вказівки стосовно навчання музичної грамоти можна простежити у працях Олександра Мезенця, іока Христофора, Івана Шайдуря, Івана Лукошка, Стефана Голиша. Тогочасні вчителі повинні були майстерно володіти технікою співу і системою навчання, а також мати практику в одному із церковних хорів.

Просвітницькі реформи XVIII сторіччя посилили розвиток освіти станового характеру. Це привело до відкриття архієрейських шкіл, духовних семінарій, училищ

і т. п. Все це у майбутньому склало систему навчальних закладів від початкової освіти до вищої. Про досягнення у цій галузі може свідчити факт відкриття у 1738 р. у місті Глухові школи, до якої збирали вокально обдарованих малолітніх хлопчаків, яких потім відправляли до Петербурга для подальшого навчання співу та гри на музичних інструментах у Придворній співочій капелі.

З 1882 р. початкова освіта повністю перейшла під контроль церкви, отже, і навчання дітей церковного співу було на досить високому рівні.

З введенням партесного співу навчальні завдання значно ускладнились, але для ознайомлення з основними музичними навичками застосовувались ті самі прийоми. Обсяги статті не дозволяють ретельно розглянути трансформацію та розвиток методики початкового навчання дітей в Україні та їхнього подальшого становлення у Петербурзькій співочій капелі. Але, безсумнівно, кращі з цих принципів і методів дали паростки не тільки для фахового навчання музикантів-професіоналів, а й сприяли усвідомленню важливості музичного мистецтва під час початку масового навчання дітей у шкільних закладах різного типу.

Починаючи з 60-х рр. XIX ст., навчальні заклади початкової та середньої освіти під час навчання музики спирались на методичні напрацювання церковного співу з додаванням народних пісень. Інколи музичний матеріал спрощувався з метою пристосування до педагогічних потреб. Найважливіше місце посідав хоровий спів, у процесі якого відпрацьовувались отримані знання та навички, відбувалось ознайомлення з кращими зразками вокально-хорового мистецтва. До навчання дітей з "вищих" прошарків суспільства додавали світську музику, гру на музичних інструментах, індивідуальні заняття з вокалу.

Як уже зазначалося, старовинна церковна музика багато в чому спиралась на вміння співати та промовляти на одному звуці. Саме на використанні цього стародавнього прийому побудував свою методику О. Карасьов (1854–1914). У ній чітко простежується спадкоємність навчання музики, що розпочинається із засвоєння одного звуку (до першої октави) з поступовим додаванням по одному звуку. Як музичний репертуар використовувались і церковні мелодії, і народні. Схожу методику запропонував і П. Міроносицький.

Зазвичай такі системи використовувались тільки для роботи у народних школах, бо дозволяли за досить невеликий проміжок часу досягнути певних позитивних результатів і надавали можливість перейти на наступний етап, тобто до навчання співу у хоровому колективі.

Саме можливість масового навчання музики як дорослих, так і дітей, у сукупності з традиційністю, спричинила появу численних хорів на зламі XIX–XX ст. Практично в усіх великих містах України, що входила до складу Російської імперії, з'являються хорові колективи та товариства.

Зазначимо, що згодом методика навчання співу на одному звуці отримала неоднозначні оцінки. Зокрема, у посібнику Л. Дмитрієвої та Н. Черноіваненко "Методика музичного виховання" (1984) вказано, що вона "відображає схоластику та формалізм навчання того часу. І хоча завдяки чіткій послідовності досягалась певна чистота інтонування і добре засвоювався музичний матеріал, система була протиріччям природі музики та пригнічувала творчий початок в учнях" [2, с. 13].

Проте праці О. Карасьова "Церковний спів" та "Керівництво до організації церковно-співочих хорів" витримали не одне видання й активно використовуються і у наші дні. Тільки вказана О. Карасьовим початкова нота має назву "примарний тон", тобто розширення діапазону йде не від конкретного звуку, а від ноти, найбільш зручної для співу. Ця методика досить популярна у шкільній практиці, особливо при роботі з дітьми, що на початковому етапі навчання мають відносно слабкі голосові дані.

Наступним поштовхом до розвитку масової музичної освіти стала діяльність відомих викладачів початку XX ст. Серед них – професор Київської народної консерваторії Б. Л. Яворський, який, будучи палким прихильником масового музичного виховання підлітків, вводить такі заняття, як "прослуховування музики". Це, на його думку, сприяє творчому розвитку учнів та формує в них музичну культуру.

У 1905 р. розпочинають свою діяльність В. та С. Шацькі. Їхні погляди засновувались на працях Г. Песталоцці, К. Ушинського, Л. Толстого. Музика вважа-

лась важливою складовою морального та естетичного виховання. На заняттях В. Шацька ознайомлювала дітей з кращими зразками світової музичної культури. Також учні співали та знайомились з елементарною музичною грамотою. Таким чином накопичувались музичні враження та стимулювався інтерес до мистецтва.

У 1907–1913 рр. набули поширення педагогічні погляди Д. Заріна та А. Маслова. Спираючись на власний досвід, вони стверджували, що не існує дітей без музичних здібностей. Їм вдалось експериментально довести, що музичні здібності виявляються у кожній дитини, якщо активізувати її творчу активність та інтерес до музичного мистецтва. Творчість дітей вчені тісно пов'язували з розвитком творчо-музичних здібностей, у зв'язку з чим важливе місце було відведено співочій імпровізації.

Методика музичного виховання радянського часу закликала боротися за розум і серце підростаючого покоління, як цього вимагала тогочасна ідеологія. Згідно з цим створювався відповідний музичний репертуар у різних жанрах, у тому числі і шкільний. Музичні твори ідеологічного змісту обов'язково входили до репертуару шкільних хорів.

Одним із пріоритетних завдань шкільного вчителя музики був розвиток умінь розуміти та цінити музичне мистецтво. З появою концепції Д. Кабалевського мета уроків музики у загальноосвітній школі була сформульована як виховання музичної культури учнів. Під поняттям музичної культури розумілись: морально-естетичні відчуття, музичні смаки та потреби, найпростіші знання та умінь, без яких неможливе спілкування з мистецтвом у майбутньому, розвиток творчих здібностей [3, с. 5].

Формування музичної культури учнів є основним орієнтиром і сучасної загальної музичної освіти. Проте сутність цього поняття розуміється значно ширше. Як зазначає О. Лобова, музична культура школяра є феноменом, що найбільш органічно втілює комплекс особистісних музичних досягнень учня та розглядається як: складне інтегративне утворення, що забезпечує дитині можливість адекватного й усвідомленого спілкування з музичним мистецтвом у навчанні та житті; органічна та необхідна складова художньої та духовної культури, різнобічного розвитку та гармонійного виховання особистості; мета загальної музичної освіти, що стосується кожної дитини, незалежно від рівня її власне музичної обдарованості. Структура музичної культури школяра складається з чотирьох узагальнених блоків: музичної спрямованості, яка представлена єдністю мотиваційного, емоційного й аксіологічного компонентів; музичної обізнаності, що характеризується комплексом музичних знань, умінь і навичок, сформованих разом із досвідом різних видів музичної діяльності; музично-творчої розвиненості й музичної вихованості. Як наголошує автор, в умовах гуманістичної музичної освіти ці складові набувають змістовно-широких, особистісно орієнтованих властивостей, спрямовуючись на досягнення не лише вузькопредметних (суто музичних) цілей, а й на вирішення розвивальних, виховних, культуротворчих "надзавдань" музичної освіти учнів. Зважаючи на міцний зв'язок усіх складових, музична культура школяра постає цілісною характеристикою, що є не сумою певних частин, а індивідуально-неповторним інтегративним утворенням [5, с. 481].

Невід'ємною складовою сучасної шкільної музичної освіти є європейські цілісні системи масового шкільного виховання, створені Е. Жак-Далькросом (з опорою на ритмічний рух), К. Орфом (елементарне музикування на інструментах), З. Кодаєм (хоровий спів). Але, як зазначає О. Ростовський, жодна з методик не може бути повністю застосована у сучасних школах як окрема система. Бо українська музична педагогіка має свої принципові засади, що спираються на власну національну культуру та традиції [6, с. 17]. Саме цього так прагнув молодий український композитор і талановитий вчитель М. Леонтович, створюючи посібник "Практичний курс навчання співу у середніх школах України" (1920). Але трагічна доля як самого М. Леонтовича, так і інших талановитих композиторів-викладачів Я. Степового та К. Стеценка майже на сторіччя перервала традиційність та спадкоємність української педагогіки.

Висновки. Навчання мистецтва у загальноосвітній школі – це кропіткий, але необхідний процес, спрямований на формування музичної культури особистості та її гармонійний розвиток в цілому. Протягом тривалого часу було накопичено багату

методичну скарбницю музичного виховання та навчання дітей. Вважаємо, що сучасній музичній педагогіці важливо дослідити безцінний досвід, що досить успішно використовувався до початку ХХ ст., коли дітей навчали фундаментальним основ музики на кращих зразках вокально-хорового мистецтва. Саме постійна спадкоємність, помножена на професіоналізм сучасного вчителя, дає високий результат.

Перспективи подальших наукових розвідок. Обсяг статті не дозволяє ретельно розглянути вплив музичної педагогіки XVIII–XIX ст. на музично-педагогічну творчість композиторів та педагогів ХХ – початку ХХІ ст. Тому вважаємо доцільним дослідження впливу минулих тенденцій та традицій на створення сучасних методик. Більш ретельний розгляд важливості спадкоємності, в свою чергу, допоможе глибше зрозуміти та по-новому поглянути на виникнення новітніх тенденцій у музично-естетичному вихованні дітей.

Література

1. Алиев Ю. Б. Настольная книга школьного учителя-музыканта / Ю. Б. Алиев. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. – 336 с.
2. Дмитриева Л. Г. Методика музыкального воспитания в школе : учеб. для учащихся пед. уч. по спец. 03.05.00 "Муз. воспитание", 03.07.00 "Преподавание в начальных классах общеобразоват. шк." / Л. Г. Дмитриева, Н. М. Черноиваненко. – М. : Просвещение, 1989. – 207 с.
3. Кабалевский Д. Воспитание ума и сердца : кн. для учителя / Д. Кабалевский. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Просвещение, 1984. – 206 с.
4. Костенко Л. В. Методика викладання хорового диригування : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів / Л. В. Костенко, Л. Ю. Шумська. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2012. – 98 с.
5. Лобова О. В. Формування основ музичної культури молодших школярів: теорія та практика : монографія / О. В. Лобова. – Суми : ВВП "Мрія" ТОВ, 2010. – 516 с.
6. Ростовський О. Я. Методика викладання музики у початкових класах : навч.-метод. посіб. для студентів музично-педагогічних факультетів і вчителів музики шкіл різного типу / О. Я. Ростовський. – К. : ІЗМН, 1997. – 204 с.